

מקור המילים 'העפלה' ו'מעפילים'

מאת: צבי בן-צור

בספר במדבר כתוב, בהקשר של הניסיון לכיבוש הארץ לאחר חטא המרגלים: "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיַּעֲלוּ [בני ישראל] אֶל ראש הַהָר... וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה... אֵל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם... וַיַּעֲפֹלוּ לַעֲלוֹת אֶל ראש הַהָר... (במדבר י"ד, מ-מ"ד). זאת הפעם היחידה בתנ"ך בה מוזכרת הפעולה 'להעפיל' ומספר לא קטן של פרשנויות ניתן לה. לדעת רש"י 'ויעפילו' הוא לשון חוזק ועזות.

מקורם של חידושי הלשון 'העפלה' ו'מעפילים' ב'ויעפלו' מספר במדבר. בגלל ההקשר של 'ויעפלו' לפעולה בניגוד לרצונו של האל, קיבלה המלה משמעות שלילית בתרבות היהודית הדתית. השאלות המעניינות הן כיצד נוצרו המילים 'מעפילים' ו'העפלה' לציון העולים והעלייה הבלתי לגלית בתקופת המנדט¹ וכיצד מלה עם משמעות דתית שלילית הפכה למלה בעלת משמעות כה חיובית במורשת הציונית עד כדי כך ששמו של מפעל ציוני מרכזי נגזר ממנה.

התשובה היא שירו המפורסם "שיר המעפילים" של סופר ומשורר הילדים [לוי קיפניס](#) מ-1919:

לוי קיפניס

אֶל ראש הַהָר! אֶל ראש הַהָר!
הַדָּרָךְ מִי יַחֲסֵם לְפָדוּיִי שְׂבִי?
מַעֲבֵר הַר הַן זֶה מַכְבֵּר
רוֹמְזֵת לָנוּ אֶרֶץ צְבִי.

הַעֲפִילוּ! הַעֲפִילוּ!
אֶל ראש הַהָר הַעֲפִילוּ!
הַעֲפִילוּ! הַעֲפִילוּ!
אֶל ראש הַהָר הַעֲפִילוּ!

אַחִים עָלוּ! אַחִים עָלוּ!
לֵב מִי יִרְדֵּךְ יַחַת מֵאֶבֶן נֶגֶף?
צַעַד עֲשׂוּ, רְאֵה תִּרְאוּ:
אָנוּ פִּי שָׁנִים אֲזַ נִשְׁגָּב.

...

השיר היה פופולארי מאד בזמנו, לא מעט בזכות המנגינה שהלחין לו חנינא קרצ'בסקי, המלחין האגדתי של היישוב בשנות העשרים למאה הקודמת.

קיפניס בשירו נתן משמעות חדשה לפועל 'להעפיל' וחידש את המלה 'מעפילים', במובן של לעלות עלייה קשה/אתגרית (לפי הסיפור הרווח, בהשראת עליה להר גבוה במדבר יהודה במהלך טיול קבוצתי) וכינוי למבצעים אותה, בהתאמה. מפעל ההעפלה עדיין לא התחיל כאשר השיר נכתב, אך כאשר התחיל ב-1934 ונזקק לשם, השיר המפורסם של קיפניס סיפק לו אותו באופן טבעי ו'העפלה' השתרשה בלשונו במובן של העלייה המאורגנת הבלתי לגלית לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי.

¹ יש המשתמשים במונח 'העפלה' גם בהקשר של הפלגות הספינה 'אגוז' שבהן הוברחו יהודים ממרוקו בתחילת שנות הששים של המאה הקודמת. כידוע, הספינה טבעה בהפלגה ה-13 שלה ו-44 מנוסעיה מצאו את מותם באסון.

קיפניס גם הפך את המלה 'להעפיל' מבעלת משמעות שלילית – משמעות שתאמה יפה את התפיסה הפסיבית של היהדות הדתית והפרשנות שנתנה לשלשת השבועות כאיסור על עם ישראל לעלות בצורה מאורגנת לארץ ישראל – לבעלת משמעות חיובית המתאימה לקריאת הציונות לאקטיביזם, למרד בשלשת השבועות ולעלייה מאורגנת לארץ ישראל גם אם היא בלתי לגאלית וכרוכה בסיכונים.

שינוי הסטטוס של 'ויעפלו' לפועל בעל משמעות חיובית משתקף גם בחידוש לשון של חיים נחמן ביאליק, שהציע ב-1931 את המלה מְעַפֵּל במשמעות 'מעשה גבורה'.